

Kwestia tajemniczego autorstwa renesansowego poematu *Sarca*

ABSTRACT. Daria Kowalczyk-Cantoro, *Kwestia tajemniczego autorstwa renesansowego poematu „Sarca”* [The question of the mysterious authorship of the Renaissance poem *Sarca*]. „Przestrzenie Teorii” 38. Poznań 2022, Adam Mickiewicz University Press, pp. 291–300. ISSN 1644-6763. <https://doi.org/10.14746/pt.2022.38.16>

Dating to the 1530s, the Latin poem *Sarca* was published in 1842 in Rome by Angelo Mai based on a manuscript found in Vienna. Forty years after publication, the incompatibility of this edition with the Viennese manuscript was first noticed. In the second half of the last century, a polemic began challenging the theory, previously considered certain, that *Sarca*'s author was Pietro Bembo. Researchers named Girolamo Fracastor, Andrea Navager and Agostino Beazzan, among others, as possible authors of the text in addition to Bembo. The question of the poem's authorship remains unresolved to this day. The aim of this article is to analyse the turbulent and hypothesis-rich debate on the attribution of the Renaissance work. The poem has been subjected to internal criticism, i.e. inferences about the author's person based on content analysis. Historical and bibliographical indicators of the work have also been examined. The article also attempts to answer the question of whether the latest techniques used in the analysis of the linguistic and stylistic features of the text, such as the methods of computer stylometry, could prove helpful in determining the authorship of the *Sarca* poem.

KEYWORDS: Renaissance, New Latin literature, Pietro Bembo, stylometry, attribution, authorship, *Sarca*

Poszukiwanie twórcy tekstu o niepewnym autorstwie może przypominać próbę rozwikłania zagadki kryminalnej. Wiemy, że popełniono morderstwo, wiemy, kto został zabity, znamy miejsce popełnienia zbrodni i użyte do tego narzędzia. Tajemnicą wciąż pozostaje nazwisko zabójcy. Niniejszy artykuł stanowi przyczynek do dalszych badań nad atrybucją renesansowego poematu *Sarca*. Zostały w nim przedstawione tocząca się od ponad pół wieku dyskusja uczonych nad kwestią autorstwa tekstu oraz przesłanki historyczne i historycznoliterackie pozwalające naprowadzić badacza na osobę twórcy bądź też wykluczyć ją z grona domniemanych autorów. Celem analizy nie jest rozwiązanie zagadkowej kwestii autorstwa tekstu, lecz raczej omówienie głównych kroków badawczych, które mogłyby zostać podjęte, aby móc odpowiedzieć na pytanie, kim jest tajemniczy autor.

Poemat *Sarca*, datowany na lata 30. XVI wieku, to łaciński tekst liczący 619 heksametrów, nazwany przez Jacoba Burckhardta „renesansowym arcydziełem, które poszerza i uzupełnia grecko-rzymską mitologię”¹. Został

¹ Cyt. za: M.P. Chatfield, *Introduction*, [w:] P. Bembo, *Lyric Poetry. Etna*, Cambridge–Massachusetts–London 2005, s. XVIII (przeł. D.K.-C.).

wydany w 1842 roku w Rzymie przez Angela Maiego na podstawie rękopisu
znalezionego w Wiedniu.

W pierwszej części utworu poeta opowiada historię miłości bóstwa rzeki
Sarki, mającej swoje źródła we wschodnich Alpach, do nimfy Gardy, córki
Benakusa, który w poemacie jest rzeką, i nimfy masywu Monte Baldo:

Benaci ad ripam dulces captabimus umbras,
Antiqui donec referam connubia Sarcae,
Et Gardae liquidas translatum nomen ad undas.
[...]
Sarca erat alpinos inter clarissimus amnes,
Qui montana ruens inter fragmenta sonanti
Gurgite praecipiti spumans delabitur unda.
Hic dum forte Arci per vallem et pingua culta
Mitior allapsu leni rigat arva, suasque
Attenuans vires per prata virentia fundit,
Tectus harundinea madidum caput extulit umbra
Gurgite de medio, circumspectansque subinde
Hinc atque hinc laevae deflexit lumina ripae.
Atque hic umbrosam prope morum visa fluentes
Pectere nympha comas ad solem, quas modo fontis
Egelidi intingens secreta laverat unda.
Has illa interdum per lactea colla reflectens
Siccandas Phoebi radiis praebebat apertas,
Interdum ante ora et pulchros effundit ocellos
Nunc manibus mulcens, nunc pectine sedula eburno.
(13–15, 20–35)²

W kolejnych wersach jest zawarty obszerny opis ceremonii zaślubin
bohaterów. Punkt kulminacyjny poematu stanowi przepowiednia tebań-
skiej wieszczki Manto, według której ze zjednoczenia wód Sarki i Benaku-
sa, będącego przypieczętowaniem małżeństwa, powstanie jezioro Garda,
a z niego wypłynie rzeka Mincio, przepływająca przez Mantuę – miasto
narodzin Wergiliusza:

[...] advenit Phoebi thebana sacerdos
Interpres Manto, quae post tibi, Mantua, nomen
Indidit, auspiciis postquam felicibus urbem
Filius, et Musis dilectas condidit arces.
[...]

² Wszystkie cytaty z *Sarki* pochodzą z: P. Bembo, *op. cit.* Liczby w nawiasach umiesz-
czonych po cytatach oznaczają numery wersów.

Interea positis omnes longo ordine mensis
Discumbunt, epulas cumulatis lancibus alte
Praecincti apponunt famuli; tum pocula cuique
Stant sua Creteo primum spumantia Baccho;
Inde mero nigrum simulanti plena Falernum;
(324–327, 343–347)

Dalsza część poematu stanowi opis i pochwałę twórczości Wergiliusza, którego autor nazywa rodzicem wszystkich wieszczów i pełnym czci kapłanem muz:

Hic ergo ut florens annis adoleverit aetas
Musarum in gremio qua cura eductus, eadem
Pierias Phoebosacer informabitur artes;
Et quia virgineum assuescet servare pudorem,
Virgineum insigni nomen cum laude merebit.
[...]
His ergo atque aliis post saecula mille futuris
Sidus ut Arctoum sulcantibus aequora nautis
Dux eris, aeternosque inter numerabere divos.
Salve, magne parens vatū antistesque verende
Musarum, ingenio quo non divinius alter
Ortus adhuc neque venturis orietur in annis.
(505–509, 605–610)

Autor wychwala również poetów, którzy inspirowali się twórczością Wergilego. Wspomina tu m.in. współczesnych sobie Pontana czy Sannazara, pochodzących z okolic Neapolu, gdzie spoczywa ciało autora *Eneidy*. Jak słusznie zauważa Mary P. Chatfield: „hołd złożony Wergiliuszowi zdaje się płynąć nieprzerwanie wraz z nurtem rzeki Mincio i scala się z pochwałą poetów współczesnych Bembowi”³.

W 1719 roku Apostolo Zeno napisał w liście do swojego brata Piera Caterina, że odnalazł w bibliotece wiedeńskiej pewien niepublikowany wcześniej poemat Pietra Bemba⁴. Nie podaje jednak ani jego tytułu, ani treści. Zważywszy na fakt, iż w wydanym przez siebie dziesięć lat później zbiorze całości dorobku artystycznego humanisty⁵ Zeno nie umieszcza *Sarki*, moż-

³ „The praise of Virgil, which seems to flow seamlessly out of the flowing of the river Mintius, merges without pause into praise for Bembo’s older contemporaries whom we know meant much to him” (M.P. Chatfield, *op. cit.*, s. XVIII (przeł. D.K.-C.)).

⁴ A. Zeno, *Lettere*, vol. III, Venezia 1782, s. 30.

⁵ Mowa o wydanym przez Apostola Zena i Antonia Federiga Seghezziiego czterotomowym zbiorze zawierającym całość zarówno włoskiej, jak i łacińskiej twórczości Bemba (*Opere del cardinale Pietro Bembo ora per la prima volta tutte in un corpo unite*, ed. A. Zeno, A.F. Se-

na stwierdzić, że wspominając o znalezionym rękopisie, miał na myśli inne dzieło. Bez odpowiedzi pozostaje jednak pytanie: jakie?

Ponad sto lat po wydaniu Zena ukazuje się ósmy tom *Spicilegium Romanum* Angela Maiego⁶, w którym autor umieszcza streszczenie *Sarki* oraz sam poemat, liczący 498 wersów. Wspominając o tym, że zna rękopis *Sarki* z listu Zena⁷, badacz uznał za oczywiste, iż ten, pisząc o znalezionym w Wiedniu manuskrypcie, miał na myśli właśnie ów utwór. Zastanawiający wydaje się jednak fakt, że Mai nie opisał włoskiego egzemplarza, z którego korzystał, zamieszczając poemat w *Spicilegium Romanum*. Niezgodność *Sarki* wydanej przez Maiego z rękopisem wiedeńskim jako pierwszy zauważa Bernardo Morsolin⁸. Badacz twierdzi, że poemat opublikowany w *Spicilegium Romanum* znacznie różni się od wiedeńskiego rękopisu, który znał Zeno i którego kopii sam jest posiadaczem. Ponadto Morsolin uzupełnia edycję *Sarki* Maiego o dodatkowe 121 wersów.

W drugiej połowie ubiegłego stulecia rozpoczyna się polemika podważająca teorię, wcześniej uznawaną za pewną, że autorem *Sarki* miał być Pietro Bembo. Głos w tej sprawie jako pierwszy zabiera Marco Pecoraro, który zauważa, że po 1511 roku w listach pisanych przez Bembo nie ma żadnych wzmianek o jego łacińskich dziełach⁹. W świetle tej informacji może się wydawać, że po 1511 roku humanista nie pisał już utworów w języku łacińskim, a nie ma wątpliwości co do faktu, iż *Sarka* została napisana po roku 1526. Dziesięć lat po opublikowaniu opracowania Pecorara W.Th. Elwert zdecydowanie stwierdza, że autorem *Sarki* nie jest Bembo¹⁰. Kwestię autorstwa poematu podjął również Emilio Piovesan, który twierdził, że mógł on zostać napisany przez Pietra Bembo, Agostina Beaziana, Girolama Fracastora lub

ghezzi, Venezia 1729). Jest to pierwsza i jedyna jak do tej pory próba zebrania ogółu lirycznej i prozatorskiej twórczości Bembo. Tom pierwszy zawiera *Storia Veneta* – zarówno po łacinie, jak i w języku *volgare*, w tomie drugim znajdziemy *Rime*, *Gli Asolani* oraz *Prose della volgar lingua*, a więc całość włoskiego pisarstwa Bembo, w tomie trzecim umieszczono listy pisane w *volgare*, *Lettere volgari*, na tom czwarty składają się natomiast korespondencja, dialogi i pieśni w języku łacińskim.

⁶ A. Mai, *Spicilegium Romanum*, vol. VIII, Roma 1942.

⁷ „[...] veluti poematum heroicum de Sarca fluvio, quod in vindobonensi codice contineri nunciavit Apostolus Zeno Epist. ed. sec. t. III p. 30”. Zob. G.B. Pighi, *Sarca. Poema del XVI secolo. Testo latino e traduzione italiana con un saggio critico*, Arco 1974, s. 51.

⁸ B. Morsolin, *Il Sarca, poemetto latino di Pietro Bembo*, [w:] *Atti del Reale Istituto Veneto di scienze lettere ed arti, dal novembre 1886 all'ottobre 1887*, vol. V, serie 6, Venezia 1886–1887, s. 229–265.

⁹ M. Pecoraro, *Per la storia dei carmina del Bembo. Una redazione non vulgata*, Roma 1959, s. 223.

¹⁰ W.Th. Elwert, *Il Lago di Garda nella poesia italiana del Cinquecento*, [w:] *Il Lago di Garda, Atti del Congresso internazionale promosso dall'Ateneo di Salò*, vol. II, Salò 1969, s. 203–245.

Andreę Navagera¹¹. W 1974 roku ukazało się wydanie *Sarki* wraz z przekładem na język włoski Giovanniego Battisty Pighiego¹². W przedmowie do wydania tłumacz szczegółowo omówił dyskusję na temat autorstwa *Sarki* oraz przedstawił historię jej edycji. Sam twierdzi, że prawdopodobieństwo tego, iż to Bembo napisał poemat, jest znikome. Trudno jednak z całą pewnością odpowiedzieć na pytanie, kto jest autorem tego renesansowego utworu. Innego zdania jest Otto Schönberger, który w 1994 roku przetłumaczył poemat na język niemiecki¹³. We wstępie do niemieckojęzycznego wydania podkreślił on, że nie ma wątpliwości odnośnie atrybucji tekstu. Z całą pewnością stwierdza, że autorem *Sarki* jest Pietro Bembo. Jego tezę popiera Mary P. Chatfield w przedmowie do wydanego i przetłumaczonego przez siebie w 2005 roku na język angielski zbioru łacińskiej twórczości Bemba¹⁴. Badaczka próbuje ponadto znaleźć odpowiedź na pytanie, dlaczego Bembo nie zdecydował się na wydanie poematu¹⁵. Ostatni jak na razie głos w sprawie autorstwa tekstu (jak się wydaje) zabrał Martin Korenjak, który nazwał *Sarcę* anonimowym poematem błędnie przypisywanym Pietrowi Bembowi¹⁶.

Ta burzliwa dyskusja pokazuje, jak trudna do ustalenia jest atrybucja tego renesansowego tekstu. Badacze dzielą się na tych, którzy potwierdzają autorstwo Bemba, oraz tych, którzy je wykluczają i doszukują się twórcy wśród innych poetów z epoki. Polemika, mimo iż tak obfitująca w hipotezy, nie przybliżyła nas do wyciągnięcia ostatecznych wniosków, które byłyby odpowiedzią na pytanie, kto napisał ten renesansowy poemat. Co prawda, jak pisze Dobrosława Świerczyńska, utwór literacki żyje „własnym życiem” bez względu na to, czy odbiorcy znają jego twórcę, czy nie, ale wiedza o autorze ma ogromne znaczenie m.in. dla interpretacji dzieła¹⁷. Dlatego tekstologia dostarcza nam narzędzi metodologicznych niezbędnych w pracy nad ustalaniem autorstwa tekstu. Mowa o trzech grupach kroków badawczych w procesie atrybucji, czyli dociekaniu na podstawie przesłanek wewnętrznych (krytyka tekstu), zewnętrznych (historycznych) i językowo-stylistycznych¹⁸.

¹¹ E. Piovesan, *L'autore del poemetto Sarca*, [w:] *Atti e memorie della Accademia di Agricoltura, Scienze e Lettere di Verona, anno accademico 1973–74*, vol. XXV, serie 6, Verona 1974.

¹² G.B. Pighi, *op. cit.*

¹³ O. Schönberger, *Sarca: Petrus Bembo: Einleitung, vollständiger Text, erste Übersetzung und Anmerkungen*, Würzburg 1994.

¹⁴ P. Bembo, *op. cit.*

¹⁵ Zob. M.P. Chatfield, *Introduction...*, *ed. cit.*, s. XVII–XIX.

¹⁶ M. Korenjak, *Short Mythological Epic in Neo-Latin Literature*, [w:] *Brill's Companion to Greek and Latin Epyllion and its reception*, ed. M. Baumbach, S. Bär, Leiden–Boston 2012, s. 531.

¹⁷ D. Świerczyńska, *Kłopoty z atrybucją, czyli uwagi o ustalaniu autorstwa*, [w:] *Pogranicza literatury. Księga ofiarowana profesorowi Januszowi Maciejewskiemu na Jego siedemdziesiątą rocznicę*, red. G. Borkowska, J. Wójcicki, Warszawa 2001, s. 348.

¹⁸ Zob. J. Starnawski, *Praca wydawcy naukowego*, Wrocław 1979, s. 119; J. Krzyżanowski, *Nauka o literaturze*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 453.

Pierwsza z nich polega na wnioskowaniu o osobie autora i ustalaniu daty powstania dzieła na podstawie analizy jego treści. W przypadku *Sarki* możemy wskazać kilka informacji zawartych w tekście, które pozwalają dojść do pewnych konkluzji. Końcowa część poematu stanowi pochwałę twórczości Wergiliusza oraz jego naśladowców. Wśród nich autor wymienia Sannazara i wspomina przy tym wszystkie jego dzieła. Ostatnim z nich jest *De partu Virginis*, opublikowane w 1526 roku. Nie można jednak z całą pewnością stwierdzić, że ta data stanowi *terminus post quem*. Należy zauważyć, że ów nowolaciński poemat maryjny był znany już przed publikacją, o czym świadczy list papieża Leona X do Sannazara z 6 sierpnia 1521 roku, w którym głowa Kościoła wychwala dzieło poety¹⁹. Innym interesującym tropem mogącym prowadzić ku schronologizowaniu *Sarki* jest przepowiednia autora, która zapowiada sławę Sannazara na całym świecie jeszcze za jego życia²⁰. Oczywiście poeta mógł napisać te słowa już po śmierci neapolitańskiego humanisty, ale bez wątpienia taka obietnica miałaby znacznie większą wartość, gdyby została złożona jeszcze za jego życia. Prowadzi nas to do konkluzji, że *Sarca* najprawdopodobniej została napisana przed śmiercią Sannazara, czyli przed rokiem 1530.

Kolejne odniesienie do faktów historycznych odnajdujemy w katalogu gości obecnych na mitycznym weselu. Poeta kolejno przedstawia przybyłe na zaślubiny okoliczne rzeki, miasta i krainy, ale nie umieszcza wśród nich Werony. W tekście czytamy:

Tu quoque barbarico nimium Verona furori
Obvia et Alpinae infeliz male proxima genti,
Posterior nulli officiis donisque fuisses,
Ni tua cinxissent fulgentes aere cohortes
Moenia, et horrisonis quateret tunc ictibus urbem
Plurima contorquens ferri grave machina pondus,
(318–323)²¹

Poeta w oczywisty sposób nawiązuje do trwającego osiem lat (1509–1517) oblężenia Werony przez wojska cesarskie w czasie wojny Ligi w Cambrai oraz do niszczenia miasta w roku 1517. Wzmiankę o Weronie (niebezpośrednią) odnajdujemy również na początku katalogu gości. Wśród uczestników zaślubin pojawiają się cztery nimfy z San Vigilio, aby wyśpiewać nowożeń-

¹⁹ Warto zaznaczyć, że w owym czasie listy w imieniu Leona X pisał Pietro Bembo, pełniący funkcję sekretarza papieskiego.

²⁰ „Toto vivens cantabitur orbe” (*Sarca*, 604).

²¹ „Ty również, Weronie, zbyt narażona na obcą wściekłość i na twoje nieszczęście, zbyt bliska alpejskich ludów, wysłałabyś dary nie gorsze od innych, gdyby wojska w błyszczących zbrojach nie otoczyły twoich murów, a liczna artyleria nie wstrząsnęłaby strasznymi uderzeniami twojego miasta, zrzucając na nie ogromną ilość żelaza” (przeł. D.K.-C.).

com pieśni weselne. Autor nazywa je „siostrami piękna” i „potomkiniami szlachetnego rodu Nogarola”. Mowa o Laurze, Angeli, Ginevrze i Isotcie²² pochodzących z werońskiej rodziny Nogarola. Zarówno z uwagi na wyraźną aluzję do obłączenia Werony, jak i na wspomnienie znanego werońskiego rodu wysoce prawdopodobne wydaje się, iż autor *Sarki* był związany z tym miastem i rodziną Nogarola.

Drugą grupą kroków badawczych w procesie ustalania autorstwa jest wnioskowanie na podstawie wskaźników historycznych, a więc przede wszystkim poszukiwanie informacji o autorze i dziele w różnego rodzaju dokumentach z epoki, badanie autografu, pierwodruku i przedruków oraz określenie miejsca przechowywania rękopisu²³. W przypadku *Sarki* mamy do czynienia z brakiem jakichkolwiek wzmianek o tym poemacie w korespondencji, pamiętnikach czy twórczości innych autorów z epoki. Można powiedzieć, że przed rokiem 1842, kiedy to Angelo Mai zamieszcza *epyllion* w *Spicilegium Romanum*, *Sarca* zdaje się nie istnieć. Ten tytuł nie pojawia się nigdzie, żaden dokument historyczny nic nam nie mówi ani o dziele, ani o osobie autora. Warto zatem prześledzić historię samego rękopisu. Na jego stronie tytułowej widnieje nazwisko Johanna Sambucusa. Jest to trop, który zachęca do przyjrzenia się temu węgierskiemu humaniście. Johannes Sambucus czy też János Zsámboky, znany przede wszystkim ze swoich emblematów, pełnił funkcję lekarza Maksymiliana II oraz nadwornego historiografa i bibliotekarza. Pozwoliło mu to na zebranie znacznej fortuny, dzięki której zgromadził jedną z większych prywatnych bibliotek na świecie. Jego zbiór książek, map i monet tworzy podstawę kolekcji rękopisów Austriackiej Biblioteki Narodowej. Interesujący nas manuskrypt wiedeński (*Vindobonensis Palatinus 9977*) stanowi wielki zbiór różnych łacińskich poezji humanistycznych zebranych przez Sambucusa. Wśród nich odnajdujemy m.in. autograf jednej z eklog Ponatana, zapiski Marulla oraz *Sarcę*²⁴. Nasuwa się pytanie, w jaki sposób badany przez nas poemat trafił do wiedeńskiego manuskryptu. Wszystko wskazuje na to, że Sambucus kupił go lub dostał podczas swojego pobytu we Florencji między rokiem 1563 a 1564 lub, co bardziej prawdopodobne, w Padwie w latach 1553–1557. To wszystko, co wiemy o historii rękopisu *Sarki*, która niestety nic nam nie mówi o jej autorze.

²² Wszystkie cztery były nowolacińskimi pisarkami. Isotta uchodziła za jedną z najsłynniejszych humanistek swych czasów. Jej najważniejszą pracą był *Dialog o Adamie i Ewie*, w którym omówiła problem grzechu pierworodnego, przyczyniając się do wielowiekowej dyskusji w Europie na temat płci i natury kobiety. Zob. H.N. Parker, *Angela Nogarola and Isotta Nogarola*, [w:] *Women Writing Latin*, vol. III, ed. L.J. Churchill, P.R. Brown, J.E. Jeffrey, New York – London 2002, s. 11–30.

²³ D. Świerczyńska, *op. cit.*

²⁴ G. Almási, *The Uses of Humanism. Joannes Sambucus (1531–1584), Andreas Dudith (1533–1589), and the Republic of Letters in East Central Europe*, Leiden–Boston 2009, s. 212.

Ostatnią grupą kroków badawczych w ustalaniu autorstwa tekstu jest wnioskowanie na podstawie kryteriów językowych i stylistycznych. Stosowanym do tego narzędziem jest wprowadzona pod koniec XIX wieku przez Wincentego Lutosławskiego stylometria, polegająca na statystycznej charakterystyce stylu pisarza poprzez ustalanie liczbowych rozkładów elementarnych jednostek językowo-stylistycznych, zwanych stylemami²⁵. Od początku stosowania analizy stylometrycznej do dziś ta metoda znacząco się rozwinęła, stając się z „narzędzia zawodnego”, jak w latach 60. określił ją Julian Krzyżanowski²⁶, narzędziem wiarygodnym, opartym na nowoczesnych metodach statystycznych i najnowszej technice komputerowej. Jednym z celów badań stylometrycznych jest poszukiwanie stylistycznego „odcisku palca”, zawierającego się m.in. w najczęściej używanych wyrazach czy sekwencjach literowych. U podstawy takiej analizy leży założenie, że pewne parametry tekstu nie podlegają świadomej kontroli, są u każdego autora niepowtarzalne i niezmiennie²⁷. Z drugiej jednak strony cechy stylistyczne tekstów konkretnego twórcy są podatne na świadomą manipulację, np. imitację. To właśnie owa stylizacja tekstu stanowi pułapkę czyhającą na badacza chcącego rozstrzygnąć problem atrybucji na podstawie analizy stylometrycznej. Warto przypomnieć, że *Sarca* jest poematem głęboko nasyconym duchem renesansu, a jej autor w świadomy i umiejętny sposób naśladuje pisarzy antycznych i z nimi współzawodniczy, co było jedną z charakterystycznych cech pisarstwa w odrodzeniu. W dużej mierze ogranicza to możliwość udanych badań autorstwa, lecz nie przekreśla ich definitywnie. Na korzyść przeprowadzenia stylometrycznej analizy *Sarki* przemawia zdumiewające zachowanie łaciny, która jest wyjątkowo odporna na „intertekstualność”, co udowodnił w swoich badaniach Maciej Eder²⁸. Niewątpliwie w kontekście rozstrzygania autorstwa *Sarki* stylometria mogłaby okazać się pomocnym narzędziem. Odwołując się jednak do porównania Pawłowskiego, parametry stylometryczne należałoby uznać za poszlaki, a nie dowody w sprawie domniemanego autorstwa²⁹.

²⁵ *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Warszawa–Wrocław–Kraków 1998, s. 540.

²⁶ J. Krzyżanowski, *op. cit.*, s. 455.

²⁷ A. Pawłowski, *O problemie atrybucji tekstu w lingwistyce kwantytatywnej (na przykładzie tekstów Romaina Gary)*, [w:] *Prace językoznawcze dedykowane Profesor Jadwidze Sambor*, red. J. Linde-Usiekniewicz, R. Huszcza, Warszawa 2003, s. 170.

²⁸ M. Eder, *Style-markers in authorship attribution: a cross-language study of the authorial finger-print*, „*Studies in Polish Linguistics*” 2011, nr 6, s. 99–114; *idem*, J. Rybicki, *Deeper Delta across genres and languages: do we really need the most frequent words?*, „*Literary and Linguistic Computing*” 2011, nr 26, s. 315–321.

²⁹ A. Pawłowski, *op. cit.*, s. 174.

Jak wynika z powyższych rozważań, rozstrzygnięcie autorstwa *Sarki* nie jest łatwą kwestią i stanowi nie lada wyzwanie dla badacza. Z analizy treści poematu możemy wydedukować, że został on napisany przed 1530 rokiem i że wysoce prawdopodobne wydają się związki autora z Weroną oraz rodziną Nogarola. Zastanawiający jest brak jakichkolwiek wzmianek o poemacie w dokumentach z epoki i w twórczości innych humanistów. Również historia samego manuskryptu nie przybliży nas do poznania twórcy *Sarki*. Wiele pytań wciąż pozostaje bez odpowiedzi. Nie wiemy, dlaczego autor nie zdecydował się na opublikowanie poematu ani o jakim utworze Bemba pisał Zeno w liście do swojego brata. Bez wątplenia kwestia atrybucji *Sarki* wymaga dalszych badań. Bardzo możliwe, że najnowsze metody stylometrii komputerowej znacznie pomogłyby w ustaleniu autorstwa poematu.

BIBLIOGRAFIA

- Almási G., *The Uses of Humanism. Joannes Sambucus (1531–1584), Andreas Dudith (1533–1589), and the Republic of Letters in East Central Europe*, Leiden–Boston 2009.
- Chatfield M.P., *Introduction*, [w:] P. Bembo, *Lyric Poetry. Etna*, Cambridge–Massachusetts–London 2005.
- Eder M., *Style-markers in authorship attribution: a cross-language study of the authorial finger-print*, „Studies in Polish Linguistics” 2011, nr 6, s. 99–114.
- Eder M., Rybicki J., *Deeper Delta across genres and languages: do we really need the most frequent words?*, „Literary and Linguistic Computing” 2011, nr 26, s. 315–321.
- Elwert W.Th., *Il Lago di Garda nella poesia italiana del Cinquecento*, [w:] *Il Lago di Garda, Atti del Congresso internazionale promosso dall’Ateneo di Salò*, vol. II, Salò 1969, s. 203–245.
- Korenjak M., *Short Mythological Epic in Neo-Latin Literature*, [w:] *Brill’s Companion to Greek and Latin Epyllion and its reception*, ed. M. Baumbach, S. Bär, Leiden–Boston 2012.
- Krzyżanowski J., *Nauka o literaturze*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966.
- Mai A., *Spicilegium Romanum*, vol. VIII, Roma 1942.
- Morsolin B., *Il Sarca, poemetto latino di Pietro Bembo*, [w:] *Atti del Reale Istituto Veneto di scienze lettere ed arti, dal novembre 1886 all’ottobre 1887*, vol. V, serie VI, Venezia 1886–1887, s. 229–265.
- Opere del cardinale Pietro Bembo ora per la prima volta tutte in un corpo unite*, ed. A. Zeno, A.F. Seghezzi, Venezia 1729.
- Parker H.N., *Angela Nogarola and Isotta Nogarola*, [w:] *Women Writing Latin*, vol. III, ed. L.J. Churchill, P.R. Brown, J.E. Jeffrey, New York – London 2002, s. 11–30.
- Pawłowski A., *O problemie atrybucji tekstu w lingwistyce kwantytatywnej (na przykładzie tekstów Romaina Gary)*, [w:] *Prace językoznawcze dedykowane Profesor Jadwidze Sambor*, red. J. Linde-Usiekniewicz, R. Huszcza, Warszawa 2003.
- Pecoraro M., *Per la storia dei carmi del Bembo*, Venezia–Roma 1959.

- Pighi G.B., *Sarca. Poema del XVI secolo. Testo latino e traduzione italiana con un saggio critico*, Arco 1974.
- Piovesan E., *L'autore del poemetto Sarca*, [w:] *Atti e memorie della Accademia di Agricoltura, Scienze e Lettere di Verona, anno accademico 1973-74*, vol. XXV, serie 6, Verona 1974.
- Schönberger O., *Sarca: Petrus Bembus: Einleitung, vollständiger Text, erste Übersetzung und Anmerkungen*, Würzburg 1994.
- Starnawski J., *Praca wydawcy naukowego*, Wrocław 1979.
- Świerczyńska D., *Kłopoty z atrybucją, czyli uwagi o ustalaniu autorstwa*, [w:] *Pogranicza literatury. Księga ofiarowana profesorowi Januszowi Maciejewskiemu na Jego siedemdziesięciolecie*, red. G. Borkowska, J. Wójcicki, Warszawa 2001.
- Zeno A., *Lettere*, vol. III, Venezia 1782.

Daria Kowalczyk-Cantoro – dr, Uniwersytet Wrocławski, literaturoznawczyni. Zajmuje się włoską i nowołacińską literaturą renesansową. Wykłada w Instytucie Filologii Romańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. W październiku 2022 roku obroniła pracę doktorską pt. *Pietro Bembo – na styku literackich tradycji*. ORCID: 0000-0001-6768-8063. Adres e-mail: <daria.kowalczyk2@uwr.edu.pl>.

Daria Kowalczyk-Cantoro – PhD, University of Wrocław, literary scholar. Deals with Italian and New Latin Renaissance literature. Lecturer in the Institute of Romance Studies of the University of Wrocław. In October 2022 defended her phd thesis entitled *Pietro Bembo – at a junction of literary traditions*. ORCID: 0000-0001-6768-8063. E-mail address: <daria.kowalczyk2@uwr.edu.pl>.